

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ-МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ

Стахова Ольга Олександрівна

*кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри загальної, вікової та педагогічної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Войналович Марина Миколаївна

*магістрант V курсу природничого факультету,
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Анотація. У межах публікації висвітлено різні концептуальні підходи до розуміння сутності, структури професійно важливих якостей педагога, розкрито їх роль у професійній діяльності майбутніх представників педагогічної спільноти, виявлено психологічні особливості усвідомлення студентами-майбутніми викладачами хімії, біології окреслених вище якостей.

Ключові слова: професійно важливі якості, педагогічні здібності, особистісно-професійне зростання студентів.

Постановка проблеми. Сучасна система вітчизняної освіти, зокрема вищої, орієнтована на європейський простір, що потребує не лише суттєвої перебудови її змісту, але й удосконалення підготовки у ВНЗ майбутніх фахівців. Новітні умови пред'являють до діяльності та особистості викладача все більш жорсткі, різнобічні вимоги, що спонукає педагога змінювати структуру й зміст навчального матеріалу, форми, методи, прийоми його донесення до студентської аудиторії, розробляти інтеграційні курси, індивідуалізувати освітні програми, що неможливо без належного рівня розвитку його професійно важливих якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення та формування професійних якостей майбутнього педагога присвячені теоретико-емпіричні дослідження широкого кола як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, які передусім зробили акцент на розкритті психологічних особливостей професійно-педагогічної діяльності, вивченні її сутності, структурної організації (А.М. Богуш, І.А. Зязюн, В.А. Крутецький, Н.В. Кузьміна, Д.Ф. Ніколенко, В.О. Сластьонін й ін.), дослідженні психології особистості педагога (Г.О. Балл, І.Д. Бех, В.В. Радул, Р.І. Хмелюк та ін.), оптимізації й інтенсифікації його підготовки у вищому навчальному закладі (В.І. Астахова, І.О. Зимняя, С.Ю. Ніколаєва, В.Л. Скалкін та ін.) тощо. В межах зазначених вище напрямків

наукового дослідження висвітлено уявлення про професійно важливі якості й специфіку їх розвитку переважно у студентів-майбутніх учителів середніх загальноосвітніх закладів, а також працюючих педагогів. Натомість питання щодо вивчення професійно важливих якостей майбутніх викладачів ВНЗ є недостатньо розкритим і потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукових джерел із досліджуваної проблеми та розкритті психологічних особливостей усвідомлення студентами-майбутніми педагогами професійно важливих якостей.

Виклад основного матеріалу. Як показує сьогодення, сучасне суспільство потребує не вузьких фахівців – носіїв окремих виробничих функцій, а всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Не дивлячись на те, що для будь-якого представника професійної спільноти необхідні глибокі знання, належний рівень вихованості, для педагогічної діяльності викладача особливо важливі професійно значущі якості особистості.

Розкриваючи зміст поняття “професійно важливі якості (ПВЯ) педагога”, варто відмітити, що в науковій літературі існують різні думки щодо його тлумачення.

Так, Л.І. Цілінко зазначає, що загалом під професійно важливими якостями зазвичай розуміють індивідуальні якості суб’єкта діяльності, які впливають на ефективність діяльності й успішність оволодіння нею [5, с. 327].

Розглядаючи педагога як суб’єкта діяльності, науковці виділяють професійно-педагогічні та особистісні якості, які можуть бути дуже близькі до здібностей. Так, представники психологічної й педагогічної науки, обґрунтовуючи професіограми, вдаються до визначення переліку педагогічних здібностей, що являють собою синтез багатьох якостей розуму, почуттів і волі особистості [3].

Зокрема, В.А. Крутецький [2] відокремлює дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаторські, авторитарні, комунікативні здібності, а також педагогічну уяву та здібність до розподілу уваги.

О.І. Щербаков [6] до найважливіших педагогічних здібностей відносить дидактичні, конструктивні, перцептивні, експресивні, комунікативні й організаторські здібності.

На думку С.О. Сисоевої [4], до найважливіших рис педагогічної креативності належать високий рівень соціальної і моральної свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо), проблемне бачення, творча

фантазія, розвинена уява, специфічні якості особистості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм), специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє “Я”, бажання бути визнаним), творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці), комунікативні здібності, здатність до самоуправління, високий рівень загальної та моральної культури.

Серед численних досліджень на особливу увагу заслуговує й праця І.О. Зимньої “Педагогічна психологія”, яка слушно зауважує, що професійні характеристики педагога як суб’єкта педагогічної діяльності виявляються в їх сукупності, оскільки педагог як особистість, активний суб’єкт педагогічного взаємодії – це цілісна складна система [1, с. 159].

Відтак, зважаючи на окреслені вище теоретичні викладки, нами було проведено дослідження, спрямоване на розкриття психологічних особливостей усвідомлення майбутніми викладачами професійно важливих якостей педагога. Опитуванням було охоплено студентів V курсу природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Так, як показали результати емпіричного дослідження, переважна більшість юнаків ідеальним викладачем вважають насамперед гарного знавця навчального предмету та відповідної галузі науки, який є чуйною, чесною, справедливою людиною, що відрізняється педагогічним тактом (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Особливості усвідомлення майбутніми педагогами
професійно важливих якостей викладача**

№ з/п	Професійно важливі якості	Кількість досліджуваних, у %
1	Доброзичливість, чуйність, щирість	27
2	Почуття гумору	20
3	Комунікабельність	10
4	Володіння матеріалом	24
5	Справедливість	13
6	Зовнішній вигляд	4
7	Творчість	2

Отже, як видно з табл. 1, 27% студентів цінують у викладачеві людяність, що проявляється в його чуйності, доброзичливості, щирості. Ці риси педагога, на думку

студентської молоді, засновані на його гуманізмі та любові до своїх вихованців, створенні сприятливих умов для позитивного емоційного настрою у стінах ВНЗ, умінні вчасно й належною мірою надавати необхідну психологічну допомогу.

24% студентів вважають, що важливою професійно значущою якістю викладача є високий рівень володіння ним навчальним матеріалом. За словами досліджуваних, педагог має бути розвиненою людиною, яка орієнтується у вирі сучасної інформації. Успішно навчає та виховує той наставник, який прекрасно знає свій предмет. Крім того, викладач повинен бути добре обізнаним у суміжних дисциплінах, що сприятиме глибшому розкриттю зв'язків між предметами, явищами й процесами реального світу, формуванню всебічно розвиненого фахівця.

Не менш важливим у роботі педагога є його почуття гумору, за допомогою якого можна владнати будь-який конфлікт та зберегти гарні відносини. 20% респондентів зауважують, що гумор може виступати як засіб зняття психологічної напруги, психологічної розрядки, створення творчого самопочуття і, в кінцевому рахунку, сприятиме ефективності навчально-професійної діяльності.

Справедливість – це та якість, котра, як відмічає 13% опитаних, повинна бути постійною у взаєминах викладача зі студентами. Педагог може мати власні симпатії й антипатії, але вони не повинні позначатися на якості його роботи зі студентською аудиторією, перш за все при оцінюванні знань кожної особистості.

Досить важливою якістю в професійній діяльності викладача ВНЗ є його комунікабельність. За словами 10% досліджуваних, ця людина повинна вміти налагоджувати контакти, бути здатною до конструктивного спілкування з іншими людьми, передусім студентами.

6% юнаків звернули увагу на таку ПВЯ педагога, як його зовнішній вигляд. Як відмічають майбутні представники педагогічної спільноти, викладач повинен одягатися елегантно, з урахуванням вимог моди, не доводячи компоненти зовнішнього вигляду до крайнощів. Його одяг має бути зручним для виконання необхідних педагогічних операцій: писати по дошці, працювати з демонстраційними матеріалами, нахилитися, ходити між рядами парт тощо. Колір, фактура, біжутерія також мають підкреслювати простоту, елегантність. Все це позитивно впливає на емоційний настрій студентської молоді, дисциплінує її, сприяє формуванню відчуття міри, виробленню смаку.

На жаль, на останньому місці в загальному рейтингу професійно значущих якостей викладача виявилась його творчість. Лише 2% опитаних гідно оцінили її роль у діяльності науково-педагогічного працівника вишу. На думку студентів, це зумовлено тим, що сьогодні до викладання навчальних дисциплін пред'являються суворі вимоги як із боку

міністерства освіти, так із боку адміністрації навчального закладу, а тому педагог, задовольняючи ці запити, досить часто не може в повній мірі проявити власну творчу ініціативу, індивідуальність, які виявляються в неповторному, самобутньому способі здійснення педагогічної діяльності, розкритті його творчого потенціалу.

Дані, отримані за допомогою вищезазначеного опитування, підтверджені й результатами ще одного опитування, в якому студентам було запропоновано виокремити професійно важливі якості, котрі необхідні для виконання педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі, та оцінити їх за десятибальною шкалою. За допомогою експертних оцінок і статистичної обробки даних було виявлено наступні результати:

Таблиця 2

**Особливості усвідомлення студентами професійно важливих якостей
викладача вищого навчального закладу**

№ з/п	Професійно важливі якості	Середній показник	Ранг
1	Емоційно-вольові якості	5,15	4
2	Інтелектуальні якості	3,0	1
3	Комунікативні якості	5,69	6
4	Мислення	4,0	3
5	Моральні якості	3,54	2
6	Мотиваційні особливості	7,0	8
7	Психофізичні властивості	7,31	9
8	Розвинена пам'ять	6,23	7
9	Розвинена рефлексія	7,54	10
10	Увага та спостережливість	5,54	5

З даних, наведених у табл. 2, видно, що для майбутніх фахівців найважливішими за ступенем (рангом) значущості є насамперед інтелектуальні, моральні якості, що свідчить про співпадання результатів обох опитувань. Різниця полягає лише в доповненні другого списку такими ПВЯ, як психофізичні властивості, особливості розвитку пізнавальної (уваги, спостережливості, пам'яті), емоційно-вольової сфер, мотиваційні особливості, розвинена рефлексія, без яких, за словами студентів, неможлива успішна, ефективна діяльність представників педагогічної спільноти вищої школи. Цей факт є свідченням того, що вимоги до викладача з боку студентів зростають, хоча вони самі не завжди вірно, чітко трактують смислове значення деяких перераховуваних ними характеристик (наприклад, “справедливість” для юнаків часто означає “поблажливість”).

Висновки. Таким чином, як показали результати проведеного нами дослідження, сучасна студентська молодь під час навчання у вищому навчальному закладі перш за все орієнтується на професійні (академічні, дидактичні) здібності викладача, не зволікаючи при цьому його особистісними якостями, які займають перші рангові місця в складній структурі професійно важливих якостей педагога.

Знання професійно значущих якостей сучасного викладача, їх ролі в його діяльності сприяє розвитку прагнення кожного педагога до вдосконалення цих якостей, що в кінцевому рахунку призводить до якісних змін у його науково-педагогічній роботі.

Список використаних джерел

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя. – Москва: Логос, 2000. – 384 с.
2. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1976. – 303 с.
3. Никитин А.В. Квалификационные характеристики специалистов с высшим образованием / А.В. Никитин, Л.И. Романкова. – М.: Высшая школа, 1981. – 357 с.
4. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К.: Академвидав, 1996. – 406 с.
5. Цілинко Л.І. Особливості професійно-психологічної підготовки працівників спеціальних підрозділів міліції “Сокіл”, “Беркут” / Л.І. Цілинко // Зб. наук. пр. Ін-туту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – Київ, 2006. – Т.VIII. – Ч. 8. – 384 с.
6. Щербаков А.И. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки / А.И. Щербаков. – М.: Просвещение, 1969. – 258 с.